

ISSN 2313-4011

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

**ОСВІТА ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ:
ШЛЯХИ РОЗБУДОВИ**

Науково методичний збірник

Випуск 13

Київ 2017

РОЗДІЛ II.

Теоретико-методологічні основи психологічного розвитку та забезпечення психологічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами (спеціальна психологія)

<i>Ганна Афузова</i> Первинна психологічна діагностика в інклюзивному навчальному просторі	293
<i>Наталія Бабич, Катерина Луцько, Оксана Таран</i> Системне дослідження особливостей засвоєння складоритму дітьми з порушеннями мовлення	301
<i>Наталія Баташева</i> Особливості експресивного компоненту емоційної сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку	309
<i>Ксенія Бужинецька</i> Проблема мотиваційної готовності дошкільників із затримкою психічного розвитку до шкільного навчання	319
<i>Наталія Воронська</i> Психологічні особливості навчання учнів з особливими потребами в інклюзивному освітньому просторі	323
<i>Ірина Глущенко</i> Психологічні механізми формування лексичної системності	331
<i>Тамара Жук</i> Формування психолого-педагогічних компетенцій батьків у вихованні дітей з інтелектуальним порушенням помірною ступеня	338
<i>Оксана Задорожня</i> Ейдетика у корекційній роботі з дітьми із затримкою психічного розвитку	347
<i>Тетяна Каменчук</i> Теоретико-методичні аспекти діяльності психолого-педагогічних служб в умовах інклюзивного навчання в Україні та Чеській республіці	355
<i>Ірина Кравченко</i> Розвиток творчої уяви в дітей із затримкою психічного розвитку засобами мистецтва	364
<i>Валентина Кротенко</i> Взаємодія з батьками як складова ефективного психологічного супроводу дітей в умовах інклюзивної освіти	371
<i>Ірина Логвінова</i> Особливості емоційної сфери дітей із затримкою психічного розвитку молодшого шкільного віку	378
<i>Наталія Лопатинська</i> Нейроонтогенетичні фактори становлення функціональної системи мови та мовлення	387
<i>Ірина Михновецька</i> Соціальна складова психосоціального розвитку дошкільників з синдромом Дауна	399
<i>Оксана Нікітіна, Юлія Білоцерківська, Анна Колчигіна, Галина Дацун</i> Особливості емоційно-вольової сфери фахівців інклюзивного навчання	407
<i>Ольга Реброва</i> Інклюзивне навчання дітей з комплексними порушеннями розвитку: питання батьків	419
<i>Тетяна Шипелік</i> Психологічні особливості особистісного розвитку підлітків з легкою розумовою відсталістю	424
<i>Альона Стригунова</i> Діагностика стану сформованості комунікативних умінь у молодших школярів з порушенням інтелектуального розвитку	430
<i>Лариса Фроленкова</i> Формування толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання	436
<i>Ганна Якимчук</i> Структура порушення при дисграфії в обранні корекційного маршруту	442
<i>Світлана Яковлева</i> Особливості психічної організації дітей з аутизмом в процесі інклюзивного навчання	451
<i>Елеонора Яценко</i> Комунікативний аспект педагогічних технологій у реабілітації дітей з особливими потребами	460

psychological approach, which sees the reasons for the violation of the child's adaptation to the inclusive school environment, the conflicting relationships of the child with special educational needs in the systems of «child-parents», «child-peers and their parents», «child – teacher», «child – school», «child – her mental and physical health, self – esteem», etc.

Keywords: *inclusive educational environment, children with special educational needs, psychological and pedagogical support, readiness for learning, primary screening diagnostics.*

УДК 376-056.36

Наталія Бабич

Київський університет імені Бориса

Грінченка

<http://orcid.org/0000-0001-8923-8960>

Катерина Луцько

Київський університет імені Бориса

Грінченка

<http://orcid.org/0000-0002-5832-7861>

Оксана Таран

Київський університет імені Бориса

Грінченка

<http://orcid.org/0000-0002-5200-1150>

СИСТЕМНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЗАСВОЄННЯ СКЛАДОРИТМУ ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

Зміст статті націлений на розкриття особливостей оволодіння складоритмом дітьми з особливими освітніми потребами в контексті їх сенсорного розвитку. Отримані результати дослідження дозволили будувати стратегію розвитку складоритмічної структури мовлення на базі формування сенсорних систем, дотичних до формування усного мовлення, удосконалення психічних процесів (словесна пам'ять, увага, мислення), які важливі для становлення та розвитку особистісного зростання дитини.

Перспективи подальшого розвитку окресленого дослідження полягають в апробуванні технології формування складоритмічної структури мовлення, які під час пілотного дослідження довели свою ефективність у роботі з дітьми з мовленнєвими порушеннями, тому вбачаємо доцільним впроваджувати їх в роботі з дітьми з сенсорними та ментальними особливостями розвитку.

Ключові слова: *складоритм, сенсорні системи, психічні процеси, аналітико-синтетична діяльність, дитина з мовленнєвими порушеннями, усне мовлення, спряжене мовлення, словесна пам'ять, увага.*

Оволодіння складоритмом доцільно розглядати з точки зору сенсорного розвитку дитини з мовленнєвими порушеннями, оскільки в сприйманні складоритму, його наслідуванні, запам'ятанні, відтворенні беруть участь різні сенсорні системи і психічні процеси. Так, наприклад, слухове сприймання немовленнєвих і мовленнєвих звуків, зорове сприймання артикуляційних рухів із задіянням моторних зон мозку, активізація аналітико-синтетичної діяльності, в тому числі й ототожнення складоритму з цілими масивами слів відповідної складоритмічної моделі, активізують аналітико-синтетичну діяльність дитини з мовленнєвими порушеннями. Функціональний стан сенсорних систем

проекується на інтелектуальний розвиток дитини таких психічних процесів, як мовлення (зовнішнє і внутрішнє), словесна пам'ять, увага.

Дослідження, спрямовані на особливості протікання сенсорних процесів вказують на те, що мозок дитини постійно сприймає цілий ряд сенсорних комплексів. Проблема в тому, що необхідно щоб інформація від різних органів чуття виявилась «в потрібний час у потрібному місці», що забезпечить розпізнавання комплексу чуттєвих сигналів, які і утворюють цілісний сенсорний образ (О. Єфімова). Для того, щоб синхронізувати рухи, відчуття, мислення, важливо забезпечити злагоджену діяльність внутрішнього «годинникового механізму» в основі якого лежить ритм, який включає мовлення, опрацювання інформації та її розуміння. Відомо, що музикант-початківець використовує метроном поки у нього не з'явиться внутрішнє відчуття ритму. Як зазначає О. Єфімова, у мозку дитини і дорослого таким метрономом є мозочок та базальні ганглії [4]. Ймовірно, їх функції можуть удосконалюватись у процесі оволодіння дитиною складоритмом, і забезпечувати одночасність сприймання (надходження) і «обробки» сенсорних сигналів, створення образу мовленнєвого зразка (слова, словосполучення, фрази), його розпізнавання і засвоєння.

«Потрібно знати, – пише М. Зеєман, – що музичні елементи мовлення функціонально рухливі і закладені, головним чином, в афективних початках мовлення. Це більш важлива функція, ніж звуковимова, тому музична будова слова для дитини, яка починає говорити, має більше значення, ніж фонетична будова. Коли дитина не може ще правильно розділять слово, вона схоплює його музичний склад і наслідує, хоч і спотворено, але музично правильно» [5].

На переконання Ю. Рібцун, ритм впливає на активізацію діяльності аналізаторних систем, становлення міжаналізаторних зав'язків і розвиток інтегративної діяльності мозку [7].

Підготовкою дитини до оволодіння складовою структурою слова є формування у неї немовленнєвих процесів, таких як оптико-просторові орієнтації, можливості темпо-ритмічної організації рухів і дій, здатність до серійно-послідовної обробки інформації (Г. Бабіна, Л. Мидловець, Н. Сафонкіна та інші). Можемо стверджувати, що всі ці процеси пов'язані з часовими факторами, оскільки всі вони динамічні, розгорнуті у часі [1].

По суті про годинниковий механізм говорить і Р. Левіна. Вона вважає, що не дивлячись на системні зв'язки фонетики, лексики і граматики, кожний із компонентів мовної системи має свої внутрішні закономірності. На думку автора, складова структура є генетично більш раннім утворенням, ніж фонематична функція звука. Формування «звукового наповнення складового контура слова» пов'язано з ритміко-інтонаційними фонологічними засобами мови, що виникають безпосередньо із домовленнєвих компонентів спілкування. Стосовно ж складової структури слова, її відтворення спирається на рядоутворення, а це, на нашу думку, не що інше як послідовність складів у часовому просторі (спочатку перший, потім другий, третій тощо).

Як свідчать інші наукові джерела дитина рано здатна оволодіти складоритмом. Так, М. Швачкін вказує на те, що ритміко-інтонаційне вираження дитини також має певне семантичне навантаження. Було встановлено, що діти в кінці першого року життя успішно відтворювали ритм двох, названих підряд, звукокомплексів (стук-стук, тук-тук, ук-ук, у-у). Причому, навіть при введенні ритму з іншим звуковим наповненням, діти відбивали двоскладовий ритм

(наприклад, о-о). При називанні лише однієї частини звукокомплексу (стук), діти не плескали в долоні. Лише після певних тренувань діти змогли сприйняти самі звуки, як сигнали для реакції-відповіді: вони плеснули в долоні при називанні однієї частини звукокомплексу (стук). Тобто перший звукокомплекс вже не був єдиною опорою для звукосприймання дітей. Саме після засвоєння інтонації і ритму семантичного значення набуває звуковий склад слова. Ритм склав базу звукосприймання дітей в кінці першого року життя [10].

Ще І. Сікорський вказував на відому самостійність процесу засвоєння складової структури відносно оволодіння окремими звуками. Але, з іншого боку, вчений приводить дані зі своїх спостережень, які свідчать про те, що діти засвоюють переважно звукові або складові характеристики мовлення. Всіх дітей другого року життя він ділив на два типи. У дітей «складового напруження», мовлення здається активним, оскільки розвиток спілкування словами починається з оволодіння ритмічною структурою слів, проте звукове наповнення слова залишається досить приблизним. Дитина у даному випадку називає лише «скелет» слова з позначенням наголосу (таТита-машина).

Вважають, що у розвитку мовлення цих дітей превалює формування ритмічних складових структур мовлення під впливом відповідних гностичних слухових узагальнень. Іншими словами, рухові навички, які формуються, є навичками кінетичного артикуляційного праксису, який забезпечується функціональними інтеграціями премоторної кори домінантної півкулі головного мозку.

Мовлення здорових дітей другого типу (так званого звукового напрямку), створює уявлення про них як неспроможних. Вони зневажають ритміку мовлення і зосереджують свою увагу на правильній звуковимові одного з складів, який позначає у мовленні дитини повне слово. Перші із вживаних для позначення слів склади складаються із приголосного і голосного звуків або лише із голосного, причому спочатку вони незрозумілі і не чіткі. Правильна артикуляція звуків досягається поступово, в процесі тренувань своєї звуковимови під контролем слуху [8].

У навчальному посібнику Є. Вінарської і Г. Богомазова «Вікова фонетика» також вказується на те, що одні діти раніше засвоюють ритмічну структуру слова, а інші – звукові комплекси (слова-корені). Причину цього явища вчені вбачають у різній швидкості дозрівання кінестетичної та слухової чутливості. Якщо домінує кінестетична чутливість, то раніше засвоюється ритмічна структура слова, а у дітей з провідною слуховою чутливістю раніше з'являються звукові комплекси. Фонетичні уявлення і ритмічні структури, якими володіє дитина, забезпечують аферентацію різної фізіологічної модальності – кінестетичної, акустичної, вестибулярної, тактильної та зорової, що необхідно враховувати в роботі з дітьми з мовленнєвими та сенсорними порушеннями [2].

Формування відчуття мовленнєвого ритму (складоритму) в залежності від дозрівання кінестетичної та слухової чутливості, на основі синхронізації діяльності сенсорних комплексів в процесі систематичних тренувань, вважаємо одним з основних напрямів запобігання та корекції мовленнєвих труднощів у дітей з порушеннями мовлення.

А. Маркова вказує на зв'язок оволодіння складовим складом з рівнем артикуляційних можливостей дитини, станом її слухового (фонематичного) сприймання. Вона ж стверджує, що внаслідок спотворень складового складу слова

утруднюється спілкування дошкільників, засвоєння ними звукового аналізу, а потім і грамоти. Р. Левіна зазначає, що основна причина труднощів формування мовлення у дітей з алалією і афазією – неможливість відтворення елементарних складових структур. А. Маркова констатує, що у дітей з алалією невміння відтворити складову структуру слова утримується довше, ніж недоліки звуковимови окремих звуків, і вирізняються стабільністю [6].

Цілий ряд дослідників відзначають наявність впливу стану володіння дітьми складовою структурою слова на граматичний лад їхнього мовлення, що свідчить про особливий статус роботи над складоритмом в системі корекційного навчання. Р. Левіна підкреслює, що поява речень у мовленні дитини тісно пов'язана зі складоутворенням. На думку Д. Ельконіна, оволодіння граматичною будовою, прямо залежить від орієнтування дитини в звуковій системі рідної мови. Покращуючи останню (і, зокрема, відтворення складової структури слів), ми створюємо основу для засвоєння дітьми різноманітних граматичних конструкцій і граматики в цілому.

Отже, при нормальному мовленнєвому розвитку і в умовах його патології становлення і функціонування всіх компонентів мовної системи – фонетики, лексики і граматики – органічно пов'язано з таким поняттям, як складова структура слова.

У більшості відомих нам досліджень у центрі уваги знаходиться навчання дітей ділити слова на склади, дотримуючись певного порядку, в залежності від, так званих, труднощів складоподілу, від кількості складів у слові, їх звукового наповнення тощо (С. Большакова, А. Маркова, Н. Четверушкіна та інші).

Ряд вчених приділяють увагу тому, що сила ненаголошених складів у слові неоднакова, а дитина при оволодінні складовою структурою слова відтворює їх, орієнтуючись на силу їх вимови: спочатку тільки наголошений склад, далі перший ненаголошений склад, а далі слабкі ненаголошені склади. Якщо дитина пропускає слабкі ненаголошені склади, то це призводить до пропусків звуків, що свідчить про прямий зв'язок складоритму і засвоєння фонетичного складу слова [3].

Зокрема, А. Маркова виділила 14 типів складової структури слів, з врахуванням кількості складів, характеру звукокомплексів, які утворюють склад, їх місця у слові тощо. Ця класифікація слів, в залежності від їх складової структури та звуконаповнення складів, лежить в основі численних методик формування складової структури слова у дітей різних категорій [6].

Отже, у спеціальній літературі подано багатий теоретико-практичний досвід впливу на складове оформлення слів у дітей з різними мовленнєвими порушеннями. Разом з тим, недостатність теоретичних відомостей стосовно оволодіння складоритмічною структурою мовлення дітьми з мовленнєвими порушеннями, неоднозначні підходи до формування складоритмічної структури у дітей, відсутність даних про вплив володіння складоритмом на якість не тільки звуковимови, але й сприймання і розуміння усного тексту, надихнула нас на створення технології її системного дослідження, як передумови ефективного формування просодичної сторони мовлення, важливої як для усної так і писемної його сторони.

Вивчення особливостей оптико-просторової орієнтації, складних параметрів рухів і дій (динамічного і ритмічного), здатності до серійної послідовності обробки інформації дозволить визначити умови оптимізації

процесу формування складоритмічної структури мовлення у дітей різних нозологій.

Технологія включає чотири модулі. Обраний модульний принцип побудови дослідження дозволяє змінювати послідовність його елементів та їхню взаємозамінність без збитку для змісту й кінцевого результату. При цьому не губляться найближчі та віддалені цілі дослідження. Реалізація задач (змісту модулів) відбувається у будь-якій послідовності, але тільки досягнення їх усіх стає показником повної картини окресленого дослідження складоритму.

Перший модуль «Ритморуховий» складається з комплексу завдань, які спрямовані на визначення стану сформованості простих та складних рухових актів – динамічного і ритмічного. Завданням дослідження в першому модулі є:

- з'ясувати стан складних параметрів рухових актів: ритмічного і динамічного;
- дослідити можливості дитини будувати організовані серії рухів та тип і кількість характерних труднощів при їх виконанні;
- дослідити динаміку навчання виконанню ритмічних рухів, структуру і утримання в пам'яті послідовності рухів в процесі обстеження.

Другий модуль «Ритмопростір» складається з комплексу завдань, які спрямовані на визначення особливостей оптико-просторової орієнтації та мобільності дошкільника. Завданням цього модулю є:

- дослідити стан оптико-просторової орієнтації та просторової організації рухів рук і ніг;
- з'ясувати стан просторових уявлень і орієнтації в тримірному і двомірному просторі;
- дослідити можливості утримання запропонованої стратегії просторово організованої діяльності;
- з'ясувати можливості виконання просторово-орієнтованих дій в процесі образотворчої і конструктивної діяльності;
- дослідити особливості маніпулювання предметами в трьохмірному просторі, геометричними фігурами на площині;
- з'ясувати можливості розвитку оптико-просторових орієнтацій в рамках експериментального часу.

Третій модуль «Ритмовимовний» складається з комплексу завдань, які спрямовані на визначення особливостей складового оформлення слів та конструкцій різної структурної складності. Завданням дослідження в третьому модулі є:

- з'ясувати рівень доступності складової структури слова при спонтанній вимові;
- з'ясувати можливості дошкільників використовувати слова простої і складної складової структури в мінімальному контексті;
- визначити характер і кількість можливих спотворень/ порушень.

Останній, четвертий модуль «Складоритм» складається з комплексу завдань, які дозволяють визначити особливості сприймання ритмічних і структурних характеристик слова (склади, слова, мінімальні структурні одиниці, квазіслова). Його завданням є:

- з'ясувати можливість дошкільника сприймати і оцінювати довжину слова, наявність або відсутність акцентно виділених педагогом компонентів в складовому ряді;
- визначити вміння дитини знаходити дизритмії та спотворення в лексичних одиницях;
- дослідити здібності дошкільника до вірогідного прогнозування та по сегментного аналізу слова, визначити специфічність прогностичних операцій на різному матеріалі;
- дослідити здатність дошкільника до динаміки оволодіння процесами сприймання слова в межах експериментального часу.

У нашому дослідженні ми не пов'язуємо оволодіння складоритмом зі складністю звукового наповнення складів (кількістю звуків у складі, збігом приголосних, їх місцем у слові тощо). В його основу покладено вивчення здатності дітей з мовленнєвими порушеннями до оволодіння саме ритмом слова (словосполучення, фрази) – відтворення чергування наголошених і ненаголошених складів, змінюючи місце наголосу, варіюючи місце сильних і слабких складів. Наприклад, таТАта, татаТА, ТАтата. Використовується на початку роботи лише один і той же склад, який дитина говорить найкраще. Далі можна брати склад, у який входить звук, що підлягає автоматизації. Такий підхід забезпечує ефективність формування артикуляційних умінь та навичок у дитини, є фізично малозатратним для дитини і педагога. Крім того, як показали наші дослідження та практична робота, у такий спосіб дитина успішно оволодіває складоритмом мовлення.

Важливим чинником оволодіння складоритмічними особливостями слова, мовлення, удосконалення фонетико-фонематичного слуху, активізації формування та удосконалення артикуляційних образів дитини є спряжене мовлення, тобто промовляння дитиною разом з дорослим (або іншою дитиною) мовленнєвого матеріалу. У такий спосіб дитина поєднує зорове сприймання реалізаторів фонем (артикуляційних образів) у мовленні іншої людини, слухове сприймання її голосу з власним артикулюванням і говорінням. Вона намагається підлаштувати свій темп мовлення під темп мовлення партнера, чіткіше артикулювати, говорити, думати, згадувати раніше озвучений текст (слово, словосполучення, фразу, вірш тощо).

Спряженість реалізується і дає ще кращі результати й тоді, коли педагог лише артикулює знайомий вірш, текст чи знайому фразу без голосу, а діти голосно наслідують його мовлення у темпі, який пропонує дорослий. У такому випадку дитина особливо гостро усвідомлює важливість артикулювання для говоріння і для точного сприймання і розуміння усного мовлення.

У літературі описані випадки, коли діти уміють відтворити контур слів будь якої складової структури, але не здатні правильно назвати його фонемний склад (він залишається «дифузним»). Розуміючи значення слова, дитина не утримує в пам'яті його фонетичний образ.

Наші пілотні дослідження показали, що якщо дитина правильно відтворює складову структуру та розуміє значення слова, але не утримує в пам'яті його фонетичний склад, послідовність фонем, то ймовірно, у неї порушений саме часовий механізм, який не дозволяє розмістити фонемні у певному часовому просторі, назвати їх. Виявлена ефективність підключення у такому випадку, так

званого, «читання з губ». Привертання уваги до артикуляційних рухів при називанні предметів, які лежать перед дитиною, є першою сходинкою для тренування синхронізації сприймання акустичних та зоро-рухових мовленнєвих сигналів для забезпечення функціонування «внутрішнього годинникового механізму» (за термінологією В. Єфімової).

Другою надзвичайно важливою сходинкою є артикулювання без звука назв цих же предметів. Саме у такому випадку дитина включає внутрішнє наслідування артикуляційних рухів (про що свідчать рухи навколוגубних м'язів, доступних візуальному сприйманню), яке неможливе без внутрішнього наслідування слова. Зокрема, такі явища мали місце при роботі з чотирирічною дитиною, яка зовсім не розмовляла, але добре розуміла зміст мовлення. Саме мовчазне артикулювання дорослим знайомого матеріалу спонукало дитину активізувати свої інтелектуальні та кінестетичні можливості, що призвело до появи активного мовлення. Значення мовчазного артикулювання знайомого мовленнєвого матеріалу доведено у своєму експериментальному дослідженні магістром кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Поджарою Альоною при роботі з дітьми із загальним недорозвитком мовлення, та іншими студентами Київського університету імені Бориса Грінченка у дослідженнях, які проводяться в межах наукової теми кафедри.

Робота над ритмом, над синхронізацією зорового та слухового сприймання спочатку фізичних рухів, немовленнєвих звуків, а далі артикуляції та слухового сприймання складоритму слів, словосполучень, фраз, текстів, віршів закладає підвалини для формування вищих психічних функцій, зокрема мовлення, мовленнєвої пам'яті, здатності до прогнозування змісту тексту тощо.

Спільні дослідження студентів та викладачів кафедри дозволили з'ясувати, що помилки дітей, пов'язані з додаванням складів, скороченням кількості складів у словах тощо, можна пояснити не лише низьким рівнем фонематичних процесів (сенсорних) та артикуляційних (моторних) можливостей дитини, а й з недостатньо сформованим відчуттям мовленнєвого ритму, з недостатнім розвитком пам'яті дитини у зв'язку з запам'ятанням ритму – чергування наголошених та ненаголошених складів. Визначено позитивний вплив оволодіння складоритмом слова, словосполучення, тексту на оволодіння грамотою дітьми з мовленнєвими порушеннями. Наприклад, кількість складів (довжина слова), зміна наголосу (ритму), які притаманні словам різних граматичних значень, дозволяє дитині задуматись над змістом цих слів, їх позначальною роллю у мовленні (пишу (таТА), пишемо (ТАтата), пишуть(ТАта).

Система роботи з формування здатності сприймати, запам'ятовувати, відтворювати складову структуру слова з позначенням наголосу (складоритму) дітьми з порушеннями мовлення – є активізація діяльності механізмів, які лежать в основі формування центральних новоутворень. Робота з оволодіння складоритмом створює підґрунтя для оволодіння мовленням, попередження порушень фонетико-фонематичного слуху або інтенсифікацію його розвитку, полегшення оволодіння читанням та самостійним писанням, зменшення пропусків складів та букв, якіснішим самодиктуванням, забезпечує розвиток уваги, словесної пам'яті, мовленнєвого чуття у дітей з особливими освітніми потребами. Нам видається, що мовленнєве чуття ефективно формується саме на основі складоритму, до якого долучаються інтонаційні та ситуативні компоненти.

Експериментальні дослідження, у яких брали участь діти та дорослі різних нозологій, довели, що системна робота з розвитку відчуття складоритму не лише слів, а й слосполучення, фрази та речення сприяє формуванню швидкості обробки акустичних та артикуляційних сигналів при сприйманні усного мовлення, здатності до прогнозування змісту мовлення та його розуміння.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабина Г.В. Слоговая структура слова: обследование и формирование у детей с недоразвитием речи [учебно-методическое пособие] / Г.В. Бабина, Н.Ю. Сафонкина. – М.: Книголюб, 2005. – 96 с.
2. Винарський Є.М. Возрастная фонетика. Книга для логопедов / Е.М. Винарский, Г.М. Богомазов. – Томск, 2001. – 246 с.
3. Гвоздев А.Н. Усвоение ребенком звуковой стороны русского языка / А.Н. Гвоздев. – М.: Просвещение, 2003. – 201 с.
4. Ефимова О. С. Индивидуальные различия образов воображения у субъектов с различной латерализацией слухоречевых функций / О.С. Ефимова // Психологическая наука и образование. – М.: Изд-в МГППУ, 2006.
5. Зеeman М. Расстройства речи в детском возрасте / М. Зеeman. – М.: ГИМЛ, 1962. – 298 с.
6. Маркова А.К. Особенности усвоения слоговой структуры слова у детей, страдающих алалией // А.К. Маркова // Школа для детей с тяжелыми нарушениями речи / Под ред. Р.Е. Левиной. – М., 1961. – С. 59-70.
7. Рібцун Ю. В. Сходінками правильного мовлення: навчально-методичний посібник / Ю. В. Рібцун. – Тернопіль: Мандрівець, 2017. – 240 с.
8. Сикорский И.А. Душа ребенка / И.А. Сикорский. – М.: АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2009. – 153 с.
9. Тищенко В.В. До проблеми психолінгвістичного аналізу мовленнєвої діяльності дітей з церебральним паралічем / В.В. Тищенко // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія, 2014. – С. 203-207.
10. Швачкин Н.Х. Возрастная психолингвистика: Хрестоматия. Учебное пособие / Н.Х Швачкин // Составление К.Ф. Седова. – М.: Лабиринт, 2004. – 330 с: ил.

REFERENCES:

1. Babina, G. V., & Safonkina, N. Yu. (2005). Slogovaiia struktura slova: obsledovanie i formirovanie u detei s nedorazvitiem rechi [Syllable structure of the word: Examination and formation in children with underdeveloped speech]. Moscow: Knigoliub.
2. Vinarskii, E. M., & Bogomazov, G. M. (2001). Vozrastnaia fonetika [Age-related phonetics]. Tomsk.
3. Gvozdev, A. N. (2003). Usvoenie rebenkom zvukovoi storony russkogo jazyka [The child's assimilation of the sounds of the Russian language]. Moscow: Prosveshhenie.
4. Efimova, O. S. (2006). Individualnye razlichii obrazov voobrazheniia u subektov s razlichnoi lateralizatsiei slukhorechevykh funktsii. Psikhologicheskaiia nauka i obrazovanie [Individual differences of imagery in subjects with different lateralization of auditory functions]. Moscow: Izd-v MGPPU.
5. Zeeman, M. (1962). Rasstroistva rechi v detskom vozraste [Speech disorder in childhood]. Moscow: GIML.
6. Markova, A. K. (1961). Osobennosti usvoeniia slogovoi struktury slova u detei, stradaiushhih alaliei. Shkola dlia detei s tiazhelymi narusheniiami rechi [Features of assimilation of the syllable structure of the word in children suffering from alalia]. Moscow.
7. Ribtsun, Yu. V. (2017). Skhodynkamy pravylnoho movlennia [Steps of the correct speech]. Ternopil: Mandrivets.
8. Sikorskii, I. A. (2009). Dusha rebenka [Soul of the child.]. Moscow: АСТ: Astrel; Vladimir: VKT.

9. Tyshchenko, V.V. (2014). Do problemy psikholinhvistychnoho analizu movlennievoi diialnosti ditei z tserebralnym paralichem [On the problem of psycholinguistic analysis of speech activity of children with cerebral palsy]. In Naukovyi chasopys NPU im. M.P. Drahomanova. Serii 19. Korektsiina pedahohika ta psikhohihiia (pp. 203-207).

10. Shvachkin, N. Kh. (2004). Vozrastnaia psikholingvistika [Age-related psycholinguistics]. Moscow: Labirint.

Nataliia Babych, Kateryna Lutsko, Oksana Taran. Systemic Investigation of Peculiarities of Facilitation of Children with Disabled Linguistics

We consider mastering the composition and the rhythm in terms of sensory development of the child with speech disorders. Perception of composition and rhythm, its imitation, memorization, reproduction are provided by various sensory systems and psychical process. Hearing perception of nonverbal and verbal speech sounds, visual perception of articulation activates the analytical and synthetic activity of the child with speech disorders. The functional state of sensory systems is designed for the intellectual development of the child, such as psychical process, expressive and impressive speech, verbal memory, attention.

The composition and the rhythm is an important factor in the perception and understanding of oral speech, automation of sound, the development of phonetic and phonemic hearing, verbal memory and teach the child grammar.

The composition and the rhythm promotes the development of speech child's activity, verbal-logical memory, qualitative perception of oral speech, provides the normalization of the analysis process.

The proposed technology for studying of optical and spatial orientation, various parameters of movements and actions (dynamic and rhythmic) is the ability to establish a serial sequence of processing the information. Which allows to determine the conditions of development processes of the composition and the rhythm structure of speech in children with different nosology's.

Research technology includes four modules. The principle of constructing from modules allows you to change the sequence of elements, bound without loss of content and the end result. We take into account the near and far goals so that they are not lost. The implementation of the modules takes place in a structured sequence. All modules achievement is an indicator of a complete picture of the composition and the rhythm research.

Keywords: *the composition and the rhythm; sensory systems; psychical process; analytical and synthetic activity; the child with speech disorders; expressive speech; impressive speech; verbal memory; attention.*

УДК 159.922.73-053.313-053.4

Наталія Баташева

**Інститут спеціальної педагогіки НАПН
України**

<https://orcid.org/0000-0002-2685-2258>

**ОСОБЛИВОСТІ ЕКСПРЕСИВНОГО КОМПОНЕНТУ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ
ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ**

У статті представлено особливості експресивного компоненту емоційної сфери дошкільників із затримкою психічного розвитку залежно від соціальних умов виховання. Для визначення особливостей експресивного компоненту емоційної сфери проведено дослідження з вивчення: поведінки дитини під час спілкування з дорослими і однолітками, індивідуальної поведінки; експресивних реакцій: міміки, пантоміміки, мовлення, звукових